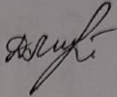

Міністерство освіти та науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет
Кафедра екології, географії та туризму

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри

_____ Д.В. Лико _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

« 15 » червня 2023 року

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи бакалавра

зі спеціальності _____ 014.07 «Середня освіта Географія») _____
(код і назва)

на тему: «Формування предметних компетентностей учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи з географії» _____

Виконала: студентка IV курсу, групи _____ Г-41 _____
(шифр групи)

_____ Голотюк Катерина Ігорівна _____
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Керівник доктор педагогічних наук, професор кафедри екології, географії та туризму РДГУ Войтович О.П. _____
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали) (підпис)

Рецензент кандидат педагогічних наук, доцент кафедри екології, географії та туризму РДГУ Костолович Марія Ігорівна _____
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали) (підпис)

Засвідчую, що кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Студент _____
(підпис)

Оцінка за результатами захисту:
Національна шкала _____
Кількість балів: _____
Оцінка: ЄКТС _____

Рівне – 2023 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Сутнісний аспект поняття «предметна компетентність».....	6
1.2. Принципи формування предметної компетентності учнів та зміст курсу географії основної школи	16
1.3. Структура та зміст позакласної роботи з географії в основній школі	19
1.4. Компоненти змістової структури предметної компетентності учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи з географії.....	23
Висновки до першого розділу	25
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ	26
2.1. Модель формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії.....	26
2.2. Технологічна складова моделі формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії ...	29
2.3. Критерії, показники та рівні сформованості предметної компетентності учнів 6-9 класів	38
Висновки до другого розділу	41
РОЗДІЛ 3. ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 6-9 КЛАСІВ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ	42
3.1. Організація та методика дослідження	42
3.2. Аналіз результатів експерименту	43
Висновки до третього розділу.....	49
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Реформування середньої освіти спрямовується на виховання особистості здатної успішно реалізуватися в сучасному суспільстві. Відповідно, основне завдання закладів загальної середньої освіти полягає в підготовці випускника, який здатен самостійно навчатися та здобувати нові знання, може застосовувати отримані знання в повсякденному житті, готовий до вирішення практичних завдань із застосуванням знань з різних навчальних предметів, тобто, акцентується увага на формуванні ключових та предметних компетентностей учнів. Ефективне формування компетентностей учнів ґрунтується на активній взаємодії вчителя та учнів, використання практично-орієнтованих завдань, залученні учнів до творчої діяльності не лише в класній, а й позакласній роботі.

Аналізуючи педагогічні дослідження щодо формування предметної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти нами виявлено, що недостатньо вивченим є питання формування предметної компетентності учнів основної школи в процесі вивчення географії, що зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи «Формування предметних компетентностей учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи з географії».

Мета дослідження полягає в теоретичному аналізі та розробленні моделі формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії і перевірці її результативності.

Відповідно до мети дослідження сформульовано **завдання:**

1. Проаналізувати сутнісний аспект поняття «предметна компетентність».
2. Охарактеризувати принципи формування предметної компетентності учнів та дослідити зміст навчання географії в основній школі .
3. Вивчити структуру та зміст позакласної роботи учнів 6-9 класів.
4. Розкрити компоненти змістової структури предметної компетентності учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи з географії.

5. Розробити модель формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії.

6. Дослідити технологічні складові моделі формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії.

7. Розкрити критерії та рівні сформованості предметної компетентності учнів в процесі позакласної роботи.

8. Перевірити ефективність розробленої моделі формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії.

Об'єкт дослідження – освітній процес з географії в закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань дослідження нами було використано такі методи:

- *теоретичні методи:* аналіз електронних ресурсів та літературних джерел щодо особливостей організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти та реалізації позакласної роботи в шкільній географічній освіті; аналіз та узагальнення теоретичних питань щодо формування предметної компетентності учнів основної школи; систематизація інформації про складові компоненти предметної компетентності та критерії її сформованості; дослідження видів позакласної роботи для учнів; моделювання процесу формування предметної компетентності учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи.

- *емпіричні методи:* спостереження, опитування, анкетування, проведення педагогічного експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вперше:

– розроблено модель формування предметної компетентності учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи з географії.

Перспектива подальшого розвитку питання дослідження полягає в дослідженні можливостей позакласної роботи для учнів старшої школи.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в: розроблені матеріали щодо організації та проведення позакласної роботи з географії можуть бути використані вчителями географії та майбутніми вчителями географії в процесі проходження педагогічної практики.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів та висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 55 сторінок.

Результати дослідження апробовано на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Підготовка педагогів до професійної діяльності в умовах змішаного навчання» (м. Рівне, 30-31 травня 2023 р.).

Процькова І.В., Голотюк К.І., Войтович О.П. Організація позакласної самостійної роботи учнів з географії в умовах змішаного навчання. *Підготовка педагогів до професійної діяльності в умовах змішаного навчання: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. 30-31 травня 2023 р., м. Рівне.*

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Сутнісний аспект поняття «предметна компетентність»

Спочатку дослідимо сутнісний аспект понять «компетенція» та «компетентність» в освітньому процесі.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «компетенція» представлено наступним чином: хороша обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [3].

Як констатує С. Бондар, поняття «компетенція» варто розглядати, як здатність певної особистості розв'язувати задачі для вирішення яких потрібно не лише застосування певної навчальної інформації, а й активна розумова діяльність та творчі здібності. Крім того, автор зазначає, що компетентність передбачає вміння особистості діяти [2].

Тобто, компетенція це здатність особистості якісно вирішувати певні завдання із застосуванням раніше засвоєних знань.

Щодо поняття «компетентність», то в психологічній та педагогічній літературі наявні різноманітні підходи до формування даного поняття.

В Енциклопедії освіти зазначено, що компетентність набувається особистістю не лише в процесі вивчення певного навчального предмету, а й під впливом середовища існування особистості, її кола спілкування тощо [11].

Як зазначає О. Овчарук, компетентність є комплексною характеристикою особистості, яка формується поступово в процесі отримання досвіду, набуття предметних знань і вмінь та виконанні практичних дій [13].

Деякі науковці зазначають, що компетентність варто розглядати, як комплекс предметних знань, умінь і навичок особистості, які вона може використати в певній діяльності [22].

В Законі України «Про освіту» представлено, що компетентність є динамічною сукупністю знань, умінь, навичок та особистісних якостей, які характеризують здатність особистості успішно реалізовувати навчальну діяльність [12].

Отже, аналізуючи вище подані визначення, вважаємо, що компетентність - це сукупність знань, умінь, навичок та досвіду особистості, які дозволяють їй якісно реалізуватися в практичній діяльності.

Тобто, в освітньому процесі навчання географії варто формувати компетентність учнів.

Виділяють *ключові, загальногалузеві та предметні* компетентності учня (рис.1.1.).

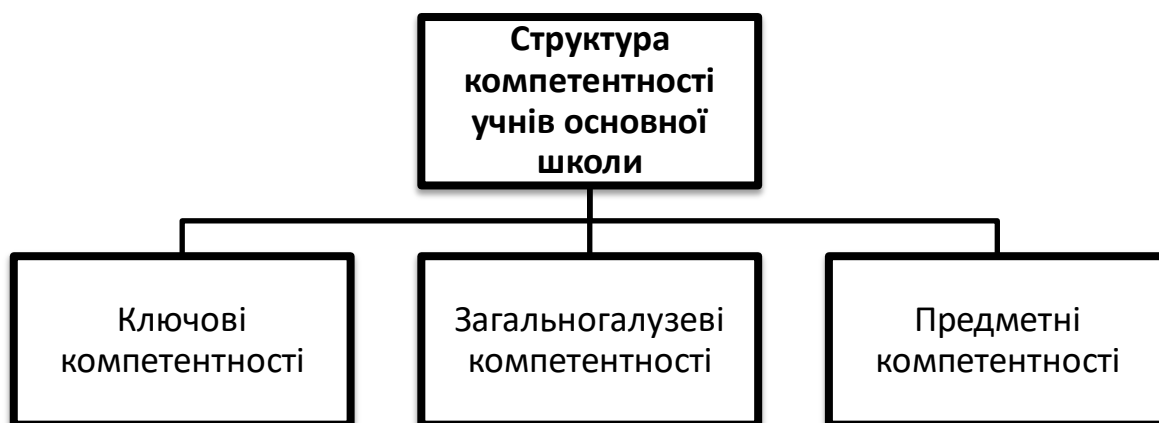

Рис.1.1. Структура компетентності учнів основної школи

Фахівці розглядають ключові компетентності, як здатність особистості виконувати складні поліфункціональні види діяльності та якісно вирішувати індивідуальні проблеми. Тоді як, загальногалузеві компетентності формуються упродовж опанування змісту певної освітньої галузі в усіх класах основної школи та передбачають уміння застосовувати ці знання в практичній діяльності для вирішення індивідуальних проблем. Предметні компетентності, розглядаються як складова загальногалузевих компетентностей, що стосується конкретного предмета [21].

Як зазначено, в Концепції Нової української школи, ключові компетентності необхідні для особистої реалізації людини та її розвитку протягом усього життя [18].

В навчальній програмі з географії [9] виділяють 10 ключових компетентностей, що мають сформуватися в учня, а саме:

- спілкування державною мовою;
- спілкування іноземними мовами;
- математична компетентність;
- компетентності у природничих науках і технологіях;
- інформаційно-цифрова компетентність;
- вміння навчатися впродовж життя;
- ініціативність та підприємливість;
- соціальні та громадянські компетентності;
- обізнаність та самовираження у сфері культури (культурна компетентність);
- екологічна грамотність і здорове життя (екологічна компетентність).

Компетентнісний потенціал курсу географії основної школи у формуванні ключових компетентностей представлено в таблиці 1.1. [9].

Таблиця 1.1.

Компетентнісний потенціал географії

№	<i>Ключові компетентності</i>	<i>Компоненти</i>
1	Спілкування державною мовою	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - тлумачити (усно чи письмово) географічні поняття, факти, явища, закони та теорії; - описувати (усно чи письмово) географічні об'єкти, процеси та явища; - презентувати результати виконання навчального проекту, готувати повідомлення, реферат та доповідь;

		<p>- висловлюватися, слухати співрозмовника, брати участь у дискусії щодо обговорення та вирішення географічних проблем.</p> <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розуміння важливості внеску українських учених у географічну науку; - усвідомлення необхідності вільного володіння географічною термінологією. <p>Навчальні ресурси:</p> <p>навчальні та науково-популярні матеріали, художні твори, мультимедійні матеріали.</p>
2	<p>Спілкування іноземними мовами</p>	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - читати географічні карти, що мають записи іноземною мовою; - використовувати іноземні навчальні джерела для отримання географічної інформації; - розуміти географічну термінологію іноземною мовою та використовувати її в усних чи письмових текстах. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розуміння важливості знання іноземної мови для отримання додаткової географічної інформації; - розуміння необхідності знання іноземної мови для вирішення сучасних проблем людства. <p>Навчальні ресурси:</p> <p>іншомовні сайти, електронні перекладачі, підручники і посібники іноземною мовою.</p>

3	Математична компетентність	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - застосовувати математичні знання у процесі вирішення географічних задач; - застосовувати прості математичні моделі для моделювання природних явищ і процесів. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розуміння важливості математичних знань для розв'язування географічних задач. <p>Навчальні ресурси:</p> <p>завдання на виконання розрахунків, статистична інформація, що представлена в картографічній, табличній чи графічній формах.</p>
4	Основні компетентності у природничих науках і технологіях	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - аналізувати та пояснювати географічні явища і процеси, що відбуваються в природі; - аналізувати проблеми природних об'єктів та застосовувати географічні знання для їх вирішення; - оцінювати важливість географії для забезпечення засад сталого розвитку. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення власної відповідальності за раціональне використання природних ресурсів; - готовність до вирішення проблем довкілля. <p>Навчальні ресурси:</p> <p>географічні задачі, Інтернет-ресурси.</p>
5	Інформаційно-цифрова	<p>Уміння:</p>

	компетентність	<ul style="list-style-type: none"> - використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології для вивчення географічних процесів та явищ; - використовувати сучасні цифрові технології для отримання та представлення географічної інформації. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення важливості критично оцінювати географічну інформацію отриману з Інтернет-джерел; - дотримання авторського права. <p>Навчальні ресурси:</p> <p>освітні цифрові ресурси, електронні посібники, тести тощо.</p>
6	Уміння вчитися впродовж життя	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - самостійно організовувати та аналізувати власну навчально-пізнавальну діяльність; - ставити цілі та планувати способи її реалізації. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - готовність до інноваційної діяльності; - отримання задоволення від реалізації власних планів; - мотивування себе до навчальної діяльності. <p>Навчальні ресурси:</p> <p>програмні засоби навчання.</p>
7	Ініціативність і підприємливість	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - бути гнучким та застосовувати географічні знання для генерування ідей і втілення їх у

		<p>життя для покращення власного добробуту;</p> <ul style="list-style-type: none"> - прогнозувати вплив географії на розвиток сучасних технологій виробництва; - економно використовувати природні ресурси. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення відповідальності за прийняття рішень щодо діяльності в природному середовищі. <p>Навчальні ресурси:</p> <p>зустрічі з успішними бізнесменами, веб-сайти підприємств, екскурсії на виробництва.</p>
8	Соціальна громадянська компетентності та	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - працювати в команді над втіленням географічних проєктів, - залучати місцеву громаду для вирішення географічних проблем регіону. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - усвідомлювати власну відповідальність за збереження й охорону довкілля; - поважати думку інших та бути толерантним; - розуміння важливості внеску українських та іноземних учених для світової безпеки . <p>Навчальні ресурси:</p> <p>посібники, електронні ресурси, географічні задачі.</p>
9	Обізнаність самовираження у сфері культури та	<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зафіксувати цікаві географічні об'єкти та явища і ландшафти Землі,

		<p>- виявляти географічні явища та процеси у творах мистецтва.</p> <p>Ставлення:</p> <p>- розуміти важливість вивчення географії для ознайомлення з національною і світовою культурою;</p> <p>- усвідомлення взаємодії людини і природи.</p> <p>Навчальні ресурси:</p> <p>твори мистецтва.</p>
10	Екологічна грамотність і здорове життя	<p>Уміння:</p> <p>- застосовувати отримані знання для збереження свого здоров'я та здоров'я оточуючих;</p> <p>- дотримуватись правил безпеки життєдіяльності під час виконання практичних завдань та в побутових ситуаціях;</p> <p>- працювати в команді під час реалізації географічних проектів щодо вирішення проблем довкілля.</p> <p>Ставлення:</p> <p>- усвідомлення важливості бережливого використання природних ресурсів та впровадження альтернативних джерел енергії;</p> <p>- бажання брати активну участь у різноманітних природоохоронних заходах.</p> <p>Навчальні ресурси:</p> <p>навчальні проекти, довідники стану навколишнього природного середовища</p>

Щодо загальнопредметних компетентностей учнів основної школи, то

вони охоплюють шкільні предмети, що пов'язані між собою, наприклад, предмети природничого циклу.

Предметна компетентність набувається учнями у процесі навчання певного предмета та передбачає засвоєння, розуміння і застосуванням знань в нових ситуаціях [10].

У нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на предметних компетентностях учнів 6-9 класів, а саме географічній компетентності.

Розглядаємо географічну компетентність, як компетентність, що формується в учнів 6-9 класів у процесі навчання географії.

Формування предметних компетентностей учнів 6-9 класів потребує оновлення змісту навчального предмету, удосконалення методів та засобів навчання, покращення матеріально-технічної бази кабінету географії, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, а також використання можливостей позакласної роботи.

Як зазначає А.Лаврова, предметну компетентність слід розглядати, як сукупність знань, умінь та навичок особистості у межах конкретного шкільного навчального предмета, що дозволяє їй якісно виконувати навчальні завдання [14].

Згідно навчальної програми з географії, процес формування в учнів 6-9 класів предметних компетентностей спрямований на розв'язання таких завдань [9]:

- засвоєння предметних знань та розуміння взаємозв'язків між компонентами географічних досліджень;
- оволодіння географічними умінням, а саме: картографічними, статистичними, геоінформаційними тощо;
- застосування набутих географічних знань в практичній діяльності;
- розвиток творчих здібностей учнів у процесі активної навчально-пізнавальної діяльності;
- формування соціально відповідальної особистості спрямованої на збереження навколишнього природного середовища;

- виховання свідомої громадянської позиції.

На основі вище зазначеного, розглядаємо предметну компетентність з географії, як сукупність географічних знань, умінь та навичок особистості, що дозволяють їй якісно виконувати навчальні завдання.

Формування предметної компетентності учнів 6-9 класів в навчанні географії є важливою складовою організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. Оскільки формування предметної компетентності передбачає засвоєння глибоких географічних знань; врахування індивідуальних особливостей учнів та їх інтересів; розвиток самостійності та творчого потенціалу учнів; розвиток уміння застосувати географічні знання в практичній діяльності.

1.2. Принципи формування предметної компетентності учнів та зміст курсу географії основної школи

Як зазначено, в навчальній програмі зміст курсу географії для учнів 6-9 класів базуються на таких дидактичних принципах [9]:

- неперервності й наступності шкільної географічної освіти, що ґрунтується на послідовності представлення навчальної інформації;
- інтеграції знань на основі внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, що передбачає виконання завдань, які потребують застосування знань з різних тем курсу географії та, навіть, знань з інших предметів;
- гуманізації, що передбачає виховання таких цінностей, як справедливість, доброта, чесність, співчуття, гідність тощо;
- урахування вікових можливостей учнів, ґрунтується на зверненні уваги в процесі організації освітнього процесу на рівень розумового розвитку особистості, їхніх пізнавальних інтересів, ставлення до навчання;
- практичної спрямованості, що передбачає застосування на уроках географії життєвого досвіду учнів, розкриття практичної важливості отриманих географічних знань, застосування географічних знань в процесі вирішення практичних географічних завдань.

Структурування змісту у навчальній програмі предмету «Географія» базується на наскрізних змістових лініях, що представлені в Державному стандарті та передбачені Концепцією Нової української школи.

Специфіка предмету «Географія» 6-9 клас передбачає [9]:

- ознайомлення із географічними подорожами та видатними мандрівниками; вивчення уявлення про Землю як природний комплекс; вивчення способів зображення Землі; ознайомлення із особливостями земних оболонок та встановлення взаємозв'язків між цими оболонками; вивчення кількості населення на Землі та принципів його розміщення; ознайомлення із людськими расами; дослідження положення нашої держави та окремих

держав на політичній карті світу («Загальна географія», 6 клас);

- формування географічних знань про дослідників материків та океанів; природу материків та океанів, населення та його господарську діяльність; («Географія материків та океанів», 7 клас);

- формування географічних відомостей про територію своєї держави; формування знань про природу та населення України; вивчення особливостей свого регіону («Україна у світі: природа, населення», 8 клас);

- формування знань про особливості розвитку національного та світового господарства; ознайомлення з глобальними проблемами людства; дослідження ролі світової громадськості у вирішенні цих проблем («Україна і світове господарство». 9 клас).

Мета навчання географії в 6-9 класі спрямована на реалізацію трьох взаємопов'язаних цілей організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, а саме: навчальну, розвивальну і виховну. В загальному мету навчання географії в основній школі для формування предметної компетентності можна представити у вигляді наступної таблиці (таблиця 1.2.).

Таблиця 1.2.

Мета освітнього процесу навчання географії

Навчальна	Засвоєння географічних знань та формування практичних умінь та навичок відповідно до змісту навчальної програми
Розвивальна	Розвиток усного та письмового мовлення, пам'яті, уваги, активності і самостійності, творчого та логічного мислення, вміння порівнювати та аналізувати географічну інформацію, вміння вести діалог та формулювати свої думки тощо
Виховна	Виховання наукового світогляду особистості, поваги до свого народу, активної життєвої позиції, відповідальності за власну діяльність, прагнення до

	саморозвитку, впевненості у власних силах, прагнення до здорового способу життя тощо.
--	---

В структурі предметних компетенції учнів 6-9 класів з географії доречно виділяти географічні знання, вміння та навички та мотиви і прагнення до вивчення географії.

Враховуючи праці Л.Вішнікіної [5], І.Мозуль [16], представимо види географічних знань, умінь і навичок та мотивів учнів 6-9 класів (табл. 1.3.).

Таблиця 1.3.

Види географічних знань, умінь і навичок та мотивів учнів 6-9 класів

<i>Географічні знання</i>	<i>Географічні вміння і навички</i>				<i>Мотиви</i>	
	навчально-організаційні	навчально-інтелектуальні	навчально-інформаційні	навчально-предметні	зовнішні	внутрішні
географічні закони, географічні теорії, географічні поняття, географічні закономірності, географічна номенклатура	планувати навчально-пізнавальну діяльність, створювати умови для власної діяльності, дотримуватися режиму	розпізнавати, аналізувати, порівнювати, систематизувати, узагальнювати, встановлювати зв'язки, робити висновки	здійснювати бібліографічний пошук, працювати з джерелами інформації	картографічні, геоінформаційні, здійснювати спостереження, виконувати практичні роботи	отримання похвали вчителів чи батьків	інтерес до навчання, пізнання чогось нового, допитливість, досягнення власної мети

1.3. Структура та зміст позакласної роботи з географії в основній школі

Як зазначають фахівці, позакласна робота з географії не лише поглиблює знання учнів, а й сприяє творчому розвитку особистості, його самостійності, екологічному вихованню і підвищенню інтересу учнів до шкільного предмета. У процесі позакласної роботи з географії учні вирішують практичні завдання, проводять власні спостереження та дослідження, працюють із різноманітною літературою та вчаться користуватися нею [4].

Систематична організація та проведення позакласної роботи з географії сприяє вирішенню таких проблем [4]:

- запобігання перевантаженню навчальної програми із географії для учнів 6-9 класів, а також наближення географічної освіти до життєвих потреб учнів;
- задоволення навчально-пізнавальних потреб учнів основної школи;
- поєднання навчального географічного матеріалу та досвіду учнів в процесі вирішення практичних завдань.

Виділяють різні форми організації позакласної роботи з географії (рис. 1.2.) [4]:

1. Відповідно до кількісного складу учнів:

- індивідуальна форма, яка ґрунтується на таких видах роботи: робота з різноманітними друкованими та електронними джерелами інформації; оформлення альбомів, підготовка учнями доповідей та рефератів; спостереження за географічними об'єктами; виготовлення таблиць;
- групова форма передбачає роботу учнів в гуртках, факультативах, клубах, випуск географічного бюлетеня, екскурсії тощо;
- масова робота ґрунтується на проведенні географічних вечорів, олімпіад, конференцій, походів, зустрічей із ученими-географами, тижнів географії тощо.

2. Відповідно до періодичності проведення:

- систематична форма, яка передбачає проведення позакласної роботи за попередньо складеним планом на семестр чи рік з постійним складом учнів,
- епізодична форма, яка передбачає організацію певних заходів один чи два рази на рік.

Рис.1.2. Форми організації позакласної роботи учнів з географії

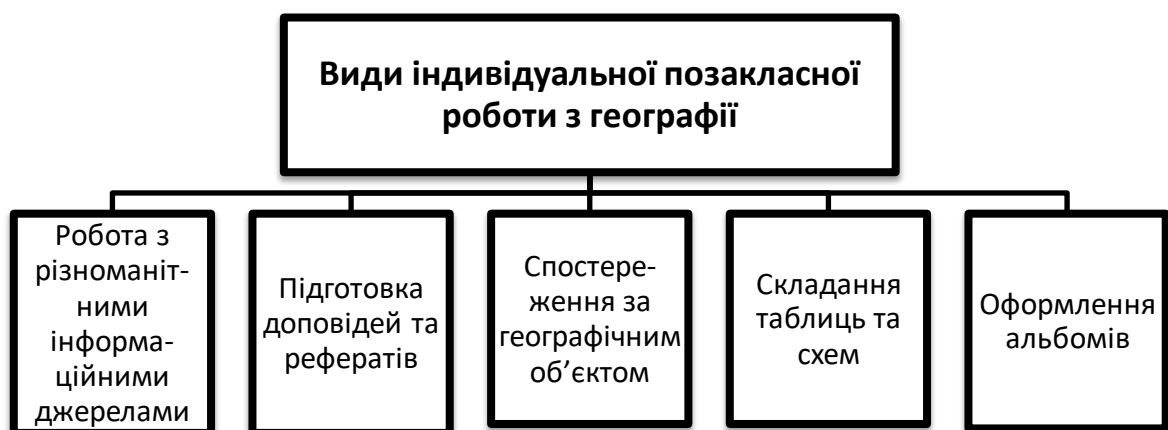

Рис.1.3. Види індивідуальної позакласної роботи з географії

Рис.1.4. Види групової позакласної роботи з географії

Рис.1.5. Види масової позакласної роботи з географії

Найбільш широко в закладах загальної середньої освіти впроваджується такий вид позакласної роботи, як географічний гурток. Даний вид позакласної роботи сприяє поглибленню географічних знань учнів з певних тем курсу географії, вихованню їхньої активності та самостійності, розвитку пізнавальних інтересів. Саме учнів основної школи і, доречно, залучати до відвідування географічного гуртка [19].

Як зазначають, вчителі-практики метою роботи географічного гуртка є поглиблення географічних знань, розвиток практичних умінь, формування пізнавального інтересу учнів до географічних об'єктів та розвиток

індивідуальних здібностей учнів [1].

Географічні гуртки за змістом можна розділити на групи [19]:

1. Пізнавальні гуртки, що спрямовані на підвищення інтересу учнів до предмета. Такі гуртки не зорієнтовані на поглиблене вивчення певних тем курсу географії, а мають розважальну мету.

2. Змістові гуртки. Такі гуртки відповідають змісту навчального предмету, тому їх мета поглиблення географічних знань і умінь учнів, що отримані учнями уроці. Для того, щоб зберегти інтерес учнів до такого виду гуртків, потрібно впроваджувати різні види проведення занять, наприклад, рольова гра.

3. Практичні гуртки, що зорієнтовані на вирішення практичних завдання, які сприятимуть формуванню географічних умінь та навичок.

4. Спеціальні гуртки, що зорієнтовані на вивчення спеціальних географічних питань, наприклад, краєзнавчих, етнографічних, тощо.

Також фахівці відмічають [24, 25], що предметний тиждень теж є досить продуктивним засобом набуття географічних знань та умінь учнів.

Вважаємо, що мета позакласної роботи з географії полягає в розширенні географічного світогляду учнів основної школи і поглибленні географічних знань, удосконаленні географічних вмінь і навичок учнів.

1.4. Компоненти змістової структури предметної компетентності учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи з географії

Думки фахівців щодо визначення структури предметної компетентності дуже різноманітні, але їх об'єднує наступне: здатність досягати високих результатів у навчальній діяльності характеризується наявністю теоретичних знань і практичних вмінь, ціннісних мотивів та досвіду [10].

Звідси слідують, що змістова структура предметної компетентності учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи з географії містить наступні компоненти: когнітивний, мотиваційний та практичний (рис.1.6.).

Рис.1.6. Компоненти змістової структури предметної компетентності учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи з географії

Когнітивний компонент предметної компетентності учнів 6-9 класів включає знання з географії. Проте, як вказують фахівці, не лише знання є складовою когнітивного компоненту. Даний компонент також відображає способи отримання географічних знань; вміння самостійно працювати з джерелами географічної інформації (картами, підручником та інше) для вирішення навчально-пізнавальних завдань [23].

Мотиваційний компонент предметної компетентності учнів основної школи характеризується усвідомленням важливості географії в сучасному суспільному житті, бажанням засвоювати географічну інформацію,

розумінням значення набутих географічних знань для подальшого життя [15].

Практичний компонент характеризується вмінням використовувати набутий знання в практичній діяльності.

Таблиця 1.4.

Характеристика компонентів змістової структури предметної компетентності учнів 6-9 класів з географії

<i>Компонент</i>	<i>Прояв</i>
Когнітивний	Учень знає географічні поняття та може їх застосувати для пояснення географічних явищ та процесів; володіє географічними знаннями згідно змісту навчального матеріалу; уміє самостійно здобувати географічну інформацію з різних джерел та аналізує і узагальнює її; уміє представляти отриману географічну інформацію в усній, письмовій, графічній та інших формах; уміє встановлювати причино-наслідкові зв'язки; чітко висловлює свої думки та аргументовано обґрунтовує свої висновки;
Мотиваційний	Учень усвідомлює важливість географії як науки, має бажання засвоювати навчальний географічний матеріал, розуміє значення отриманих географічних знань, умінь та навичок для подальшого життя
Практичний	Учень уміє розв'язувати географічні задачі та вправи; застосовує алгоритми аналізу географічних об'єктів; уміє побудувати власний алгоритм дій щодо вирішення практичного завдання; володіє методами географічних досліджень

Висновки до першого розділу

Проаналізовано сутнісний аспект поняття «предметна компетентність» та встановлено, що предметну компетентність з географії варто розглядати, як комплексну характеристику, яка передбачає наявність глибоких географічних знань та вміння застосовувати ці знання в нових нестандартних ситуаціях.

В дослідженні виокремлені дидактичні принципи формування предметної компетентності учнів, а саме: принцип неперервності й наступності вивчення географії; інтеграції знань; гуманізації; врахування вікових можливостей учнів та практичної спрямованості.

Встановлено, що позакласна робота в процесі навчання географії сприяє творчому розвитку особистості, його самостійності, підвищенню інтересу учнів до шкільного предмета та забезпечує формування предметної компетентності учнів.

Виділено форми організації позакласної роботи відповідно до кількісного складу учнів та періодичності проведення.

Розкрито компоненти змістової структури предметної компетентності учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи з географії, що включають когнітивний, мотиваційний та практичний компоненти.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ

2.1. Модель формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії

Як зазначають фахівці, набуття учнями предметних компетентностей, зокрема, географічних, потребує певних психолого-педагогічних умов:

- врахування індивідуальних особливостей учнів та їх інтересів;
- оновлення форм, методів та засобів навчання географії для заохочення учнів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності;
- створення творчого середовища в освітньому процесі навчання географії;
- забезпечення комфортних умов для навчання та розвитку особистості;
- використання інноваційних технологій навчання [7].

Нами розроблено модель формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії, яка містить наступні складові: цільова, змістова, технологічна та діагностична.

Цільова, змістова, технологічна та діагностична складові розробленої моделі формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії пов'язані між собою та кожна складова впливає на одну на одну.

Цільова складова характеризує головну мету моделі; змістова складова представлена дидактичними принципами, компонентами змістової структури предметної компетентності учнів 6-9 класів та критеріями сформованості компетентності учнів; технологічна складова відображає взаємодію вчителя та учнів, планування і організацію позакласної роботи щодо формування предметної компетентності; діагностична складова містить рівні сформованості предметної компетентності учнів 6-9 класів.

Позакласна робота є важливою складовою організації освітнього процесу з географії в закладах загальної середньої освіти.

Методика формування предметної компетентності учнів 6-9 класів з географії в процесі позакласної роботи розроблена з метою підвищення рівня набутих географічних знань та вмінь учнів і розвитку інтересу учнів до вивчення предмету.

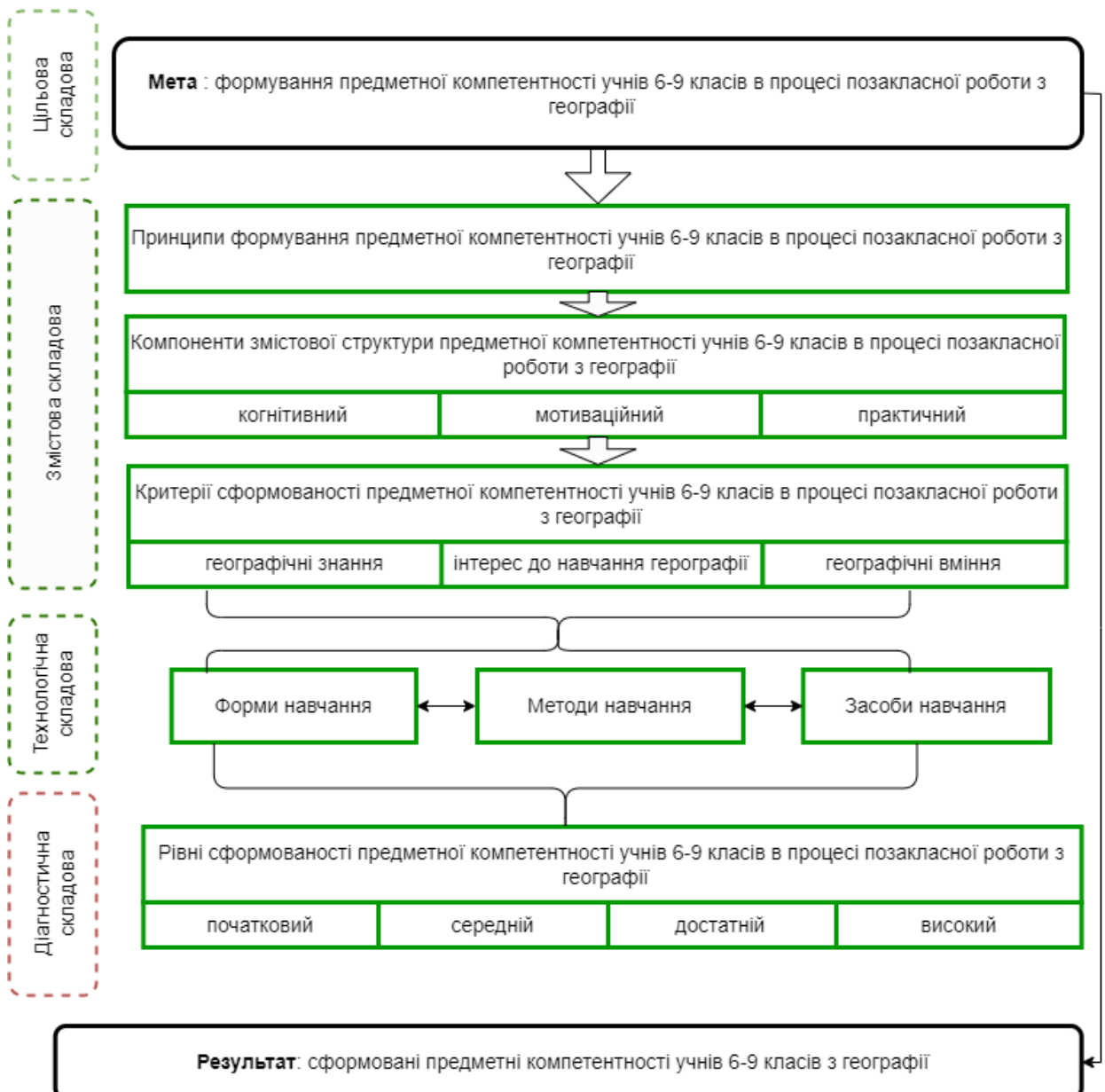

Рис.2.1. Модель формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії

Процес формування предметної компетентності учні 6-9 класів в

процесі позакласної роботи передбачає вирішення таких завдань:

- набуття географічних знань;
- розвиток інтересу до вивчення географії;
- формування умінь розв'язувати географічні задачі, працювати з географічною інформацією, аналізувати географічні системи та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Для визначення рівня сформованості предметної компетентності учнів оцінюватимемо такі показники: географічні знання, вміння, ціннісні орієнтації, досвід застосування набутих географічних знань в процесі вирішення географічних завдань.

2.2. Технологічна складова моделі формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії

Позакласна робота з географії реалізовується в таких формах:

- індивідуальна робота – складання доповідей, рефератів, робота з географічними джерелами інформації, географічне дослідження тощо;
- групова робота – географічний гурток, випуск газети, виготовлення стенду тощо;
- масова робота – географічний вечір, тиждень географії, екскурсія тощо.

Організовуючи індивідуальну позакласну роботу з географії вчитель повинен враховувати вікові особливості учнів 6-9 класів, їхні інтереси та здібності, забезпечувати індивідуальний підхід до учнів та інше.

Напрямами організації індивідуальної позакласної роботи з географії для учнів 6-9 класів є [17]:

- практичний напрям, що ґрунтується на проведенні цікавих географічних досліджень, творчій роботі з конструювання та моделювання географічних об'єктів, виготовленні макетів, вирішення ускладнених географічних задач тощо;
- теоретичний напрям, що передбачає вивчення теоретичних аспектів географії, роботу з різноманітними інформаційними джерелами, підготовку і написання рефератів тощо.

Оскільки метою нашого дослідження є вивчення потенціалу позакласної роботи з географії для формування предметних компетентностей учнів основної школи, то ми пропонуємо використовувати в індивідуальній позакласній роботі з географії практично-орієнтовані завдання.

Такі завдання спрямовані на отримання практичного досвіду з географії учнями основної школи та розвиток їхнього творчого потенціалу.

Для прикладу ми пропонуємо завдання для учнів 9 класу, відповідно до тем навчальної програми з урахуванням наскрізних змістових ліній теми.

Таблиця 2.1.

Приклади індивідуальних практично-орієнтованих завдань з географії
для учнів 9 класу

<i>Тема курсу географії</i>	<i>Приклад завдання</i>	<i>Наскрізна лінія</i>
Національна економіка	Оцініть сучасну економічну ситуацію України в порівнянні з країнами світу (країна за вибором учня)	Громадянська відповідальність
Світове господарство	Оцініть вплив глобалізації на розвиток свого регіону	Підприємливість та фінансова грамотність
Сільське господарство	Охарактеризуйте вплив людської діяльності на родючість ґрунтів	Екологічна безпека та сталий розвиток
Лісове господарство	Опишіть способи впливу місцевих громад на збереження лісових ресурсів регіону	Громадянська відповідальність
Добувна промисловість	Проаналізуйте наслідки видобування вугілля на навколишнє середовище	Екологічна безпека та сталий розвиток
Виробництво та постачання електроенергії	Проаналізуйте наслідки діяльності різних типів електростанцій на здоров'я людини	Здоров'я і безпека
Металургійне виробництво	Оцініть економічні та технічні переваги використання вторинної	Підприємливість та фінансова грамотність

	сировини для виробництва металів	
Хімічне виробництво. Виробництво деревини, паперу. Виробництво будівельних матеріалів	Проаналізуйте, які паперові відходи підлягають переробці, а які - ні та запропонуйте способи мінімізації паперових відходів	Громадянська відповідальність
Виробництво машин та устаткування	Дослідіть наявність машинобудівних підприємств у вашому регіоні та оцініть їх вплив на економічний розвиток регіону	Підприємливість та фінансова грамотність
Виробництво тканин, одягу, взуття	Оцініть витрати вашої родини на одяг (за півроку) та дослідіть цінові співвідношення українських виробників та імпортерів.	Підприємливість та фінансова грамотність
Виробництво харчових продуктів, напоїв	Дослідіть, в яких регіонах України проводяться гастрофестивали та запропонуйте власну додаткову їх тематику з урахуванням регіональності української кухні.	Підприємливість та фінансова грамотність
Транспорт	Проаналізуйте види	Громадянська

	міського громадського транспорту та опишіть їх вплив на навколишнє середовище. Запропонуйте способи зменшення цього впливу.	відповідальність Екологічна безпека та сталий розвиток
Торгівля	Дослідіть асортимент найближчого до Вас мінімаркету та оцініть вплив зниження цін на поведінку покупців	Підприємливість та фінансова грамотність
Туризм	Запропонуйте способи розвитку туризму у вашому населеному пункту	Підприємливість та фінансова грамотність
Наукова діяльність. Освіта. Охорона здоров'я	Розробіть пропозиції географічних позакласних заходів	Громадянська відповідальність
Фінансові послуги. Комп'ютерне програмування	Дослідіть умови отримання споживчого кредиту у банківській установі вашого регіону	Підприємливість та фінансова грамотність
Глобальні проблеми людства	Запропонуйте шляхи подолання екологічних проблем регіону	Громадянська відповідальність

Підсумок індивідуальної позакласної роботи з географії доречно проводити у вигляді семінару чи конференції, де учні звітують про свою роботу, а інші учні, які теж займаються індивідуальною позакласною роботою, оцінюють їх.

Групова позакласна робота в закладах загальної середньої освіти, зазвичай, реалізовується у формі географічного гуртка.

Організовуючи географічний гурток учитель обов'язково враховує індивідуальні та спільні інтереси учнів, вікові особливості та рівень підготовки.

Ми пропонуємо провести анкетування щодо виявлення інтересів учнів, а тоді формувати кількість учасників гуртка та визначати його мету.

На основі проведеного анкетування виявлено (розділ 3), що більшість учнів мають інтерес до вивчення туристсько-краєзнавчих можливостей свого регіону.

Метою роботи туристсько-краєзнавчого гуртка в закладах загальної середньої освіти є [20]:

- вивчення та дослідження учнями природи рідного краю або держави; ознайомлення із традиціями та культурою свого народу;
- формування екологічного світогляду учнів, розуміння екологічних проблем регіону та розвиток вмінь та навичок природоохоронної діяльності;
- формування умінь застосовувати отримані географічні знання для вирішення практичних завдань;
- розвиток творчих здібностей учнів в процесі виконання географічних досліджень;
- дослідження особливостей господарської діяльності рідного краю та перспективних шляхів розвитку різних галузей виробництва.

Фахівці вказують, що практичними формами організації туристсько-краєзнавчого гуртка є [6]:

1. Прогулянки, які не потребують значних затрат часу, грошових витрат і спеціального туристського спорядження. Такі прогулянки

організуються вчителем з метою вивчення особливостей географічних об'єктів своєї місцевості, наприклад, у ліс, на річку, у гори тощо.

2. Експедиція, даний вид позакласної роботи спрямований на закріплення географічних знань учнів, які вони отримали на гурткових заняттях. Мета експедиції - в природних умовах дослідити географічні об'єкти, явища і процеси.

3. Експедиції, даний вид роботи зорієнтований на проведенні наукових досліджень. Мета експедиції - розвиток навичок проведення наукових досліджень.

На основі проведеного анкетування нами розроблено план географічного гуртка туристсько-краєзнавчого спрямування «Юні географи-краєзнавці» (таблиця 2.2.).

План роботи розроблений на один навчальний рік для учнів 8 класів, оскільки, в 8 класі учні вивчають курс географії «Україна у світі: природа, населення»), що дозволить учням ознайомитися із туристсько-краєзнавчими особливостями свого регіону.

Таблиця 2.2.

**План роботи географічного гуртка туристсько-краєзнавчого
спрямування «Юні географи-краєзнавці»**

<i>№</i>	<i>Тема заняття</i>	<i>Вид заходу</i>	<i>Дата проведення</i>
1	Ознайомлення з роботою та планом гуртка	Обговорення	вересень
	Туристичні традиції Рівненської області	Круглий стіл	жовтень
2	Туристсько-краєзнавчі можливості Рівненської області	Доповідь та дискусія	листопад
3	Туристсько-краєзнавчі можливості міста Рівне	Оглядова екскурсія містом	грудень
4	Історія нашого краю -	Віртуальна екскурсія	січень

	«Дубенський замок»	Дубенським замком (https://ostvr.com/uk/dubno-castle)	
5	Музей - об'єкт туристсько-краєзнавчої екскурсії	Екскурсія в Рівненський обласний краєзнавчий музей	лютий
6	Природні ресурси Рівненської області – базальтові стовпи	Екскурсія в с. Базальтове	березень
7	Тур вихідного дня «Равликові мандри»	Екскурсія за маршрутом «Рівне - Равликова ферма (с. Верба) - Рівне »	квітень
8	Підведення підсумків роботи гуртка	Обговорення	травень

З учнями 7 класу ми реалізовували такий вид групової позакласної роботи, як випуск географічної газети. Оскільки курс географії 7 класу спрямований на формування географічних знань про природу материків і океанів та їх особливостей, то випуск тематичних газет є досить цікавим. Кожен наступний випуск представляв інформацію про той чи інший материк чи океан.

АФРИКА

ГЕОГРАФІЧНА ГАЗЕТА

У цьому випуску:

- > Географічне положення
- > Рельєф Африки
- > Клімат материка
- > Найбільші річки
- > Населення і політична карта

Найбільші річки

Головні річки: Ніл (6671 км), Конго (4320 км), Нігер, Замбезі. Вони мають переважно дощове живлення. Майже для всіх річок Африки властиві пороги й водоспади, що пов'язано з близьким заляганням твердих порід фундаменту платформи та підняттям країн материка.

Географічне положення

Материк розташований по обидва боки від екватора, який перетинає Африку майже посередині. Більша частина материка розташована між Північним і Південним тропіками, тому ця територія знаходиться в жаркому тепловому кліматі. Крайніми точками материка є: на півночі - *мис Рас-Енгела*, на півдні - *мис Агульяс*, на заході - *мис Альмаді*, на сході - *мис Рас-Гафун*. Протяжність Африки із заходу на схід - 7 500 км, із півночі на південь - 8000 км. Африка омивається водами двох океанів та їхніми морями: із заходу й півночі — Атлантичним океаном, зі сходу й півдня — Індійським океаном, із півночі — Середземним морем, із північного сходу — Червоним морем.

Населення і політична карта

В Африці проживають народи, що належать до трьох основних рас. Представники південної гілки європеїдної раси — араби та бербери- живуть переважно на півночі Африки. На південь від Сахари живуть представники негроїдної раси. Північно-східна частина Африки — батьківщина ефіопів, яких зараховують до мішаної раси.

Рельєф Африки

У рельєфі Африки переважають високі рівнини — височини та плоскогір'я. Майже всю Африку на північ від екватора займають рівнини та плато. На північному заході піднімаються Атлаські гори. Рівнини Судану з півдня обрамлені Північно-вінейською височиною, зі сходу над ними піднімається Ефіопське нагір'я. Південну Африку займають високі рівнини Калахарі, облямовані із заходу плоскогір'ями й драконовими горами. Уздовж південної окраїни материка простягаються середньовисотні Капські гори. Африка багата на різні корисні копалини. Тут зосереджені найбільші у світі родовища алмазів, золота, уранових руд, близько половини світових запасів міді.

Клімат материка

Африка — дуже жаркий материк, оскільки майже вся його територія знаходиться в екваторіальному, субекваторіальному і тропічних поясах, тобто між тропіками. В Африці не має холодних зим, на більшій її частині зима й літо відрізняються здебільшого умовами зволоження. В Африці розташована найбільша пустеля землі, яка займає 30 % усього континенту — *Сахара*.

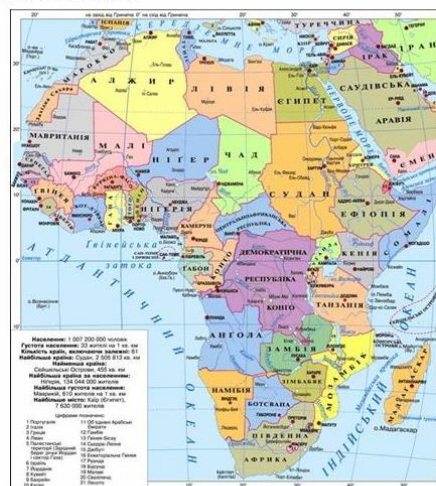

Рис. 2.2. Випуск учнівської географічної газети

Цікавим видом масової позакласної роботи з географії є організація та проведення тематичного вечору чи тижня географії.

Нами розроблено план проведення тижня географії в якому задіяні учні 6 класу (таблиця 2.3.).

Безперечно, що основною метою проведення тижня географії є розвиток інтересу учнів до географії, виховання любові до рідного краю та бережливого ставлення до природи.

Таблиця 2.3

План проведення тижня географії «Земля-наш дім»

День тижня	Заходи
Понеділок	1. Відкриття тижня географії. Ознайомлення з планом роботи 2. Гра «Географія в загадках»
Вівторок	1. Конкурс на кращу географічну стінгазету 2. Перегляд відео «Планета Земля наш дім»
Середа	1. Туристично-краєзнавчий похід «Вивчаємо свій край» 2. Урок-бесіда «Вода - джерело життя»
Четвер	1. Марафон «Правила сортування сміття» 2. Виставка малюнків «Природа нашого краю»
П'ятниця	1. Підведення підсумків.

2.3. Критерії, показники та рівні сформованості предметної компетентності учнів 6-9 класів

Діагностика результатів сформованості предметної компетентності учнів 6-9 класів з географії в процесі позакласної роботи на основі визначених компонентів передбачає: діагностування географічних знань (когнітивний критерій), діагностування інтересу учнів до вивчення географії (мотиваційний критерій); діагностування географічних умінь (практичний критерій).

Когнітивний критерій забезпечує розвиток навчально-пізнавальних якостей учнів 6-9 класів, прагнення до самоосвіти.

Розглянемо рівні сформованості когнітивного критерію.

Низький рівень: учень слабо орієнтується в географічному матеріалі, з допомогою вчителя відповідає на запитання про географічні об'єкти, допускає помилки у визначенні географічних понять.

Середній рівень: учень орієнтується в географічному матеріалі, дає визначення географічним поняттям, має деякі труднощі з наведенням прикладів географічних об'єктів, недостатньо може обґрунтувати власну думку.

Достатній рівень: учень володіє знаннями щодо тлумачення географічних понять, учень розуміє географічний матеріал, може порівнювати географічні об'єкти, може робити висновки та обґрунтовувати свою відповідь, розуміє зв'язок між географічним матеріалом, може пов'язати географічні знання із знаннями з інших предметів.

Високий рівень: учень володіє системою глибоких географічних знань, розуміє міжпредметні зв'язки між географією та іншими навчальними предметами, встановлює внутрішньопредметні зв'язки між географічним матеріалом, розуміє причинно-наслідкові зв'язки між географічними об'єктами, робить обґрунтовані висновки, узагальнює географічний матеріал, висловлює свої думки, аналізує географічний матеріал та виділяє головне,

може самостійно розширювати географічні знання.

Мотиваційний критерій характеризується інтересом до вивчення географії, бажанням вдосконалювати свої знання.

Низький рівень: учень слабо вмотивований до вивчення географії, не має бажання до стійкого засвоєння географічних знань.

Середній рівень: учень розуміє, що потрібно вивчати навчальний предмет, виконує запропоновані вчителем завдання без власного інтересу.

Достатній рівень: учень цікавиться географічним матеріалом відповідно до програми навчальної дисципліни, намагається вдосконалювати свої географічні знання.

Високий рівень: учень має підвищений інтерес до вивчення географії, що реалізується виконанням навчальних проектів та участю в позакласних географічних заходах; учень самостійно вдосконалює географічні знання в процесі опрацювання додаткових інформаційних джерел.

Практичний критерій характеризується сукупністю географічних умінь та навичок, які потрібні для виконання навчально-пізнавальних завдань.

Розглянемо рівні сформованості практичного критерію.

Низький рівень: учень відчуває складнощі в розумінні умови географічного завдання, розпізнає географічні явища і процеси в умові задачі, має елементарні уявлення про географічні дослідження.

Середній рівень: учень може відтворювати умову географічного завдання, розв'язує типові географічні задачі за зразком чи інструкцією, може проводити елементарні географічні дослідження за визначеним алгоритмом, має складнощі з поясненням результатів дослідження.

Достатній рівень: учень володіє умінням вирішувати типові географічні завдання, може виконати географічне завдання за алгоритмом, використовує інформаційні джерела для пошуку алгоритмів вирішення завдань по аналогії, володіє вмінням організувати географічне дослідження та проводити спостереження за визначеними об'єктами, може робити висновки та застосовувати отримані результати, має складнощі із прогнозуванням

результатів дослідження.

Високий рівень: учень вміє самостійно вирішувати географічні завдання, аналізує завдання й вирішує проблемні ситуації, вміє використовувати географічну інформацію для вирішення нових навчально-пізнавальних завдань, вміє використовувати географічні знання та вміння в повсякденному житті, уміє планувати та організовувати географічне дослідження, володіє методами географічного дослідження, аналізує отримані результати, впроваджує їх у практику.

Висновки до другого розділу

Розроблено модель формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії, яка включає цільову, змістову, технологічну та діагностичну складові.

Цільова складова розробленої моделі формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії визначає основну мету моделі; змістова складова характеризує дидактичні принципи навчання, зміст навчального предмету, критерії сформованості компетентності учнів; технологічна складова ґрунтується на постійній взаємодії вчителя та учнів, правильній організації позакласної роботи; діагностична складова відображає рівні сформованості предметної компетентності учнів 6-9 класів.

Встановлено, що позакласна робота з географії реалізується у формі індивідуальної, групової та масової роботи. Ефективним є використання в індивідуальній позакласній роботі з географії практично-орієнтованих завдань. Групова позакласна робота з географії реалізовувалася нами у формі географічного гуртка. Щодо масової позакласної роботи з географії, то ефективним є тижня географії.

Розкрито критерії та рівні сформованості предметної компетентності учнів в процесі позакласної роботи, та встановлено, що діагностика результатів сформованості предметної компетентності учнів 6-9 класів з географії в процесі позакласної роботи включає: діагностування географічних знань, діагностування інтересу учнів до вивчення географії; діагностування географічних умінь).

РОЗДІЛ 3. ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 6-9 КЛАСІВ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ

3.1. Організація та методика дослідження

Експеримент проводився в ліцеї № 13 м. Рівне впродовж 2022-2023 н.р. У педагогічному експерименті брали участь учні 6-7 класів.

Педагогічне дослідження охоплювало кілька етапів: констатувальний, пошуковий та формувальний етапи.

На першому етапі дослідження проведено теоретичний аналіз психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури з окресленої проблеми дослідження; проаналізовано навчальну програму з предмету «Географія» для 6-9 класів; сформульовано мету та завдання дослідження, визначено об'єкт та предмет дослідження; вивчено сутність поняття «предметна компетентність»; розроблено методику роботи.

На другому етапі дослідження визначено стан сформованості предметної компетентності учнів; розроблено експериментальну методику формування предметної компетентності учнів в процесі позакласної роботи; досліджено критерії та рівнів сформованості предметної компетентності учнів в процесі позакласної роботи; розроблено зміст анкет для опитування учнів; розроблено сценарії позакласних заходів для учнів 6-9 класів; проведено анкетування для виявлення інтересів учнів; визначено групи учнів (експериментальна і контрольна).

На третьому етапі дослідження було проведено перевірку ефективності експериментальної методики, досліджено рівень сформованості предметної компетентності, проведено аналіз результатів та сформульовано висновки.

В процесі проведення педагогічного експерименту ознайомилися з календарно-тематичним плануванням з географії для учнів 6-9 класу. Розроблено та впроваджено в освітній процес різні види позакласної роботи учнів.

3.2. Аналіз результатів експерименту

Оскільки діагностика результатів сформованості предметної компетентності учнів 6-9 класів з географії в процесі позакласної роботи здійснювалася на основі таких компонентів, як діагностування географічних знань, діагностування інтересу учнів до вивчення географії; діагностування географічних умінь.

Для діагностики географічних знань щодо визначення рівня сформованості предметної компетентності учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи нами застосовувались географічні диктанти, самостійні роботи, тести, географічні кросворди, що оцінювалися за 12-ти бальною системою.

Аналіз впроваджених методів контролю дозволив зробити висновок про те, що учні, які брали активну участь в різноманітних позакласних заходах з географії мають вищий рівень засвоєння географічних знань та набуття географічних умінь.

Діагностика інтересу учнів до вивчення географії проводилася нами з використанням декількох методів дослідження, а саме: анкетування учнів, оцінка вчителя, спостереження за учнями.

На початковому етапі нами проведено анкетування щодо виявлення мотивів учнів до навчання (табл..3.1.)

Таблиця 3.1.

Мотиви учнів до навчання

Питання	Результати відповідей
Я навчаюся, тому що....?	Мені цікаво (30%) Потрібно навчатися (22%) Вимагають батьки (18%) Потрібно для подальшого дорослого життя (10%)

	Потрібно для здобуття вищої освіти (18%) Інше (2%)
Вам цікаво навчатися?	Завжди (30%) Інколи (34%) Ніколи (13%) Важко відповісти (23%)
Я ходжу до школи, тому що....	Навчаюся новому (31%) Там цікаво (18%) Можна спілкуватися більше зі своїми друзями (22%) В школі весело (11%) Подобаються вчителі (12%) Інше (6%)
Скільки часу Ви затрачаєте на домашні завдання?	1 годину (24%) 2 години (37%) Зі більше годин (39%)
Вкажіть причини, що заважають Вам виконувати домашні завдання?	Втома (12%) Нецікаві завдання (18%) Несправедливість в оцінюванні (12%) Лінощі (16%) Соціальні мережі (28%) Зайнятість в позакласних та позашкільних заходах (14%)

Також проведено опитування щодо інтересів учнів до вивчення географії (таблиця 3.2.).

Таблиця 3.2.

Анкета для виявлення інтересів учнів до вивчення географії

<i>Питання</i>	<i>Результати відповідей</i>
Чи подобаються Вам уроки географії?	Так (52%) Інколи (23%) Важко відповісти (25%)
Чи подобається Вам читати книжки про географічні відкриття?	Так (30%) Інколи (28%) Важко відповісти (42%)
Чи подобається Вам готувати повідомлення з географії?	Так (33%) Інколи (22%) Важко відповісти (45%)
Чи подобається Вам виступати з доповіддю чи повідомленням?	Так (28%) Інколи (38%) Важко відповісти (34%)
Чи подобається Вам вивчати географічні особливості різних країн?	Так (42%) Інколи (20%) Важко відповісти (38%)
Чи подобається Вам брати участь у позакласних заходах з географії?	Так (54%) Інколи (32%) Важко відповісти (14%)
Чи подобається Вам брати участь у навчально-туристичних поїздках?	Так (72%) Інколи (18%) Важко відповісти (10%)
Чи подобається Вам брати участь у походах географічного спрямування?	Так (38%) Інколи (26%) Важко відповісти (36%)
Які географічні заходи Вам хотілося б відвідувати?	Гурток (54%) Тематичний вечір (12%)

	Факультатив (28%) Інше (6%)
Чи задоволені Ви позакласною роботою, яку організовує вчитель географії?	Так (29%) Більше так, ніж ні (22%) Більше ні, ніж так (24%) Ні (25%)
Оцініть на скільки важлива є для Вас позакласна робота (за 5-ти бальною шкалою)?	5 балів (32%) 4 бали (28%) 3 бали (22%) 2 бали (12%) 1 бал (6%)

Аналіз проведеного дослідження показав, що 54% учнів хочуть брати участь у позакласній роботі з географії. Така ж кількість учнів (54%) відзначила, що має бажання відвідувати географічний гурток.

На основі проведеного опитування нами формувалася кількість учасників гуртка.

За результатами проведеного анкетування нами зроблено висновки щодо доцільності впровадження географічного гуртка в освітній процес навчання географії та визначено тематику гуртка (табл.3.3.).

Таблиця 3.3.

Важливість організації географічного гуртка

Питання	Результати відповідей
Ваше відношення до створення географічного гуртка?	Позитивне (78%) Негативне (4%) Важко відповісти (18%)
На вашу думку, чи сприятиме функціонування географічного гуртка покращенню Вашої географічної	Так (66%) Ні (2%) Частково (12%)

компетентності?	Важко відповісти (20%)
Зазначте, який напрямок Ваш найбільше цікавить?	Краєзнавчо-туристичний (54%) Науковий (14%) Практичний (12%) Важко відповісти (20%)

Проаналізувавши таблицю 3.2. бачимо, що учні позитивно відносяться до створення географічного гуртка (78%) і лише 4% опитаних висловлюють негативне ставлення до створення гуртка.

Досліджуючи результати опитування учнів 6-9 класів виявлено, що більшість цікавить створення краєзнавчо-туристичного гуртка (54%).

Нами було проведено опитування учнів-членів географічного гуртка, щодо формування їхніх предметних компетентностей учнів (табл.3.4.).

Учням необхідно було визначити ранг предметних знань і вмінь, які, на їхню думку, сформувалися в процесі відвідування географічного гуртка, серед 10 запропонованих.

Таблиця 3.4.

Важливість предметних знань та вмінь, що поглибилися в процесі відвідування географічного гуртка
(на думку учнів)

Предметні знання та вміння	Ранг
Знання географічних об'єктів свого регіону	2
Знання туристичних можливостей Рівненської області	1
Вміння аналізувати географічну інформацію та виділяти основне	4
Володіння інформаційно-комунікаційними технологіями	10
Вміння висловлювати свою думку	3
Вміння демонструвати результати своєї роботи	5
Вміння оцінювати діяльність інших учасників гуртка	7
Вміння діяти в нових ситуаціях	6

Вміння спілкуватися та виразно розмовляти	8
Вміння допомагати	9

Аналізуючи дані таблиці 3.3., відмічаємо, що на першому місці учні відзначають знання туристичних можливостей Рівненської області. Друге місце учні віддали знанням географічних об'єктів свого регіону. На третьому місці - вміння висловлювати свою думку. На четвертому місці - вміння аналізувати географічну інформацію та виділяти основне. Далі: вміння демонструвати результати своєї роботи (5 місце), вміння діяти в нових ситуаціях (6 місце), вміння оцінювати діяльність інших учасників гуртка (7 місце), вміння спілкуватися та виразно розмовляти (8 місце), вміння допомагати (9 місце), володіння інформаційно-комунікаційними технологіями (10 місце).

Для діагностики географічних вмінь щодо визначення рівня сформованості предметної компетентності учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи нами застосовувались самостійні роботи, тести, письмові роботи, що оцінювалися за 12-ти бальною системою.

Проведений педагогічний експеримент дозволив зробити висновок про те, що позакласна робота з географії сприяє формуванню предметної компетентності учнів. Основними способами формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії ми вважаємо організацію та проведення гуртків, систематичне впровадження екскурсійно-туристської роботи, проведення тематичних тижнів.

Висновки до третього розділу

Педагогічне дослідження щодо формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії охоплювало кілька етапів: констатувальний етап, що ґрунтувався на аналізі психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури щодо вивчення сутнісного аспекту понять «предметна компетентність» та «позакласна робота», вивченні змісту навчальної програми предмету, визначенні мети та завдань дослідження, формулюванні об'єкта та предмета дослідження, розробленні методики дослідження; пошуковий етап передбачав розроблення експериментальної методики формування предметної компетентності учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи з географії, виявлення критеріїв та рівнів сформованості предметної компетентності учнів, складання анкет для опитування та проведення анкетування, планування позакласних заходів, вибір учасників експерименту; формувальний етап ґрунтувався на перевірці ефективності розробленої методики та аналізі результатів.

Проведене педагогічне дослідження вказує на те, що систематично організована позакласна робота з географії сприяє формуванню предметної компетентності учнів. На нашу думку, ефективними формами організації позакласної роботи для формування предметної компетентності учнів 6-9 класів з географії є: гуртки, навчальні екскурсії, тематичні тижні тощо.

ВИСНОВКИ

В процесі проведення дослідження проаналізовано сутнісний аспект поняття «предметна компетентність», що дозволяє розглядати дане поняття, як комплексну характеристику, яка передбачає наявність в учнів глибоких географічних знань та вміння застосовувати ці знання в нових нестандартних ситуаціях.

Нами визначено дидактичні принципи навчання географії, які передбачають неперервність та наступність у вивчення предмету, внутрішню предметну та міжпредметну інтеграцію знань, гуманізацію навчання, врахування вікових особливостей учнів та практична спрямованість процесу навчання, дотримання яких сприятиме формуванню предметної компетентності учнів в процесі позакласної роботи.

Встановлено, форми організації позакласної роботи в процесі навчання географії та досліджено, що систематичне впровадження такого виду роботи розвиває творчі здібності учнів, сприяє їхній самостійності, підвищує інтересу до вивчення географії та забезпечує формування предметної компетентності учнів.

Виявлено, що змістова структура предметної компетентності учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи з географії ґрунтується на поєднанні когнітивного, мотиваційного та практичного компонентів.

Нами розроблено модель формування предметної компетентності учнів 6-9 класів у процесі позакласної роботи з географії що містить сукупність складових, які пов'язані між собою та доповнюють одна одну. Цільова складова визначає мету; змістова складова - дидактичні принципи навчання, зміст навчального матеріалу, критерії сформованості компетентності учнів; технологічна складова - взаємодію вчителя та учнів, форми організації позакласної роботи (індивідуальна, групова чи масова); діагностична складова - рівні сформованості предметної компетентності учнів 6-9 класів.

Проведене нами педагогічне дослідження охоплювало кілька етапів:

констатувальний етап: аналіз літературних джерел з проблеми дослідження, дослідження змісту навчальної програми, формулювання мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження, ретельне опрацювання наявних методи навчання географії; пошуковий етап ґрунтувався на розробленні експериментальної методики формування предметної компетентності учнів 6-9 класів в процесі позакласної роботи з географії, визначенні критеріїв та рівнів сформованості предметної компетентності учнів, розробленні анкет для опитування та проведення анкетування, розробленні різноманітних позакласних заходів, вибір учасників для проведення експерименту; формувальний етап передбачав перевірку ефективності розробленої методики та аналізі результатів.

Результати проведеного педагогічного дослідження дозволяють констатувати, що впровадження позакласної роботи в навчанні географії учнів 6-9 класів сприяє формуванню предметної компетентності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барибіна Ю. Географічний гурток як форма позаурочної роботи.
URL: <https://vseosvita.ua/library/pozaurocna-robota-geograficnij-gurtok-409543.html> (дата звернення: 21.02.2023).
2. Бондар С. Компетентність особистості інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. Біологія і хімія в школі. 2003. № 2. с. 8-9.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ, «Перун», 2009. 1736 с.
4. Вербицький В.В. Позаурочна та позакласна освітня (неформальна) діяльність в умовах розвитку стратегії виховання України.
URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/PPOD.pdf> (дата звернення: 21.02.2023).
5. Вішнікіна Л.П. Оцінювання предметної географічної компетентності учнів. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (26), Issue: 50. Budapest, 2015. – С.37-40.
6. Гарус Л.М. Вивчаємо те, що любимо! *Географія*. 2013. №10. С.2-31.
7. Генкал С. Структура біологічної компетентності учнів профільних класів. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/24.pdf> (дата звернення: 17.02.2023).
8. Генкал С. Формування предметної компетентності в учнів профільних класів на уроках біології. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2013, № 4 (30). С.127-135.
9. Географія. 6 – 9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf> (дата звернення: 08.02.2023).
10. Гільберг Т. Методика навчання інтегрованого курсу «Я

досліджую світ» у 1-2 класах ЗЗСО на засадах компетентнісного підходу.
URL: <https://nuschool.com.ua/lessons/world/1-2klas/4.html> (дата звернення: 08.02.2023).

11. Енциклопедія освіти. Академія педагогічних наук України, головний ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

12. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 08.02.2023).

13. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики. За заг. ред. О. В. Овчарук. К.: «К.І.С», 2004. 112 с.

14. Лаврова А.В. Формування предметної компетентності учнів старшої школи під час навчання фізики. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/11042/1/Lavrova.pdf> (дата звернення: 08.02.2023).

15. Мельник Ю.С., Сіпій В.В. Формування предметної компетентності старшокласників у процесі навчання фізики. К:ТОВ « КОНВІ ПРІНТ», 2018. 136 с.

16. Мозуль І. Уміння та навички як структурні елементи змісту шкільної природничої освіти на дидактичному рівні. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Ped-visnyk-64-2019-34.pdf> (дата звернення: 22.02.2023)

17. Наумова Ю. Позакласна робота з хімії як засіб формування інтересу до хімії. URL: <http://www.fastiv-lyceum.edukit.kiev.ua/.pdf> (дата звернення: 22.02.2023).

18. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 08.02.2023).

19. Озарчук А. Форми і методи організації позакласної роботи з географії. URL: <https://vseosvita.ua/library/formi-i-metodi-organizacii-pozaklasnoi-roboti-z-geografii-11126.html> (дата звернення: 21.02.2023).

20. Петух Г.М. Краєзнавчий гурток як форма організації позакласної роботи з географії. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/8026/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%83%D1%85.pdf?sequence=1> (дата звернення: 21.02.2023).

21. Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005– С.65-69.

22. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. К. : “К.І.С.”, 2004. С. 15 – 25.

23. Рябовол Л. Правова предметна компетентність: поняття, структура, правові предметні компетенції. *Наукові записки. Випуск 121. Серія: Педагогічні науки*. Частина II. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. С. 265- 270.

24. Сопочкіна О., Покась Л. Формування предметної компетентності в позакласній роботі з географії. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14975/Pokas.pdf;jsessionid=3C1EF45087FA146EA72A672AC9BF755D?sequence=3> (дата звернення: 22.02.2023).

25. Топузов О.М., Самойленко В.М., Вішнікіна Л.П.. Загальна методика навчання географії: Підручник. К.: ДНВП «Картографія», 2012. С. 307- 308.